

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

❁ Ա Մ Ս Ա Գ Ի Գ ❁

Ռ Յ Ն Թ - Ռ Յ Ց

1930

ՀԱՍՈՐ

ՑՈՒՆԻՍ

ՁԸ

ԹԻԻ Ծ

Ճ

Ճ

ՎԵՆԵՑԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

ԵՐ. ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍ ՔԱՀԱՆԱՅԻՆ

ՄԱՐՄԵՈՅՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՑԸ

454

ՏԱՐԻՆԵՐ առաջ Մեծարգոյ քանասէր Հ. Վարդան Վ. Հացունի հրատարակեց Հայ կաթ. Պատուիրակութեան նոյն ա. տնի Առաք. Այցելու Արհիպատիւ Նազ- լեան Գերապայծառն նամակ մը՝, զոր նա գրած էր՝ այն ինչ տեղի ունեցեր էր կա- նոնական պեղումը Տէր Կոմիտաս Վկայի գերեզմանին:

Այդ թղթով Արհի նամակագիրը կը հաղորդէր՝ հանդիպիլը խուզարկուած փո- սին մէջ՝ «կմախքի մը, երկայն 1,76 կամ 80. ըստ վկայութեան թշկաղ այդ մարդու՝ 40-50 տարեկաննոց, և 100 տարիէն ա- յելի հիւն»։ Ու ցաւ կը յայտնէր թէ «Գրծ- քախտաբար քրիի հարուածները կոպիտ պե- ղողներու քրտորեալմբ փառած են, մանա- տանց զանկը, որուն վարի ծնօտը ամբողջ մնացած է, և ակասները կը պահէ՝ րաց ի

առջնի երկուքէն: Արդ միևիդն երկու կողմը ու մանտանց աչ կողմը քտանէնիկց սան- դիմեղր հնաաւորութեամբ իրարու վրայ քաղութներ կան, այս կմախքին ոչ տակը, ոչ վրան քաղութ ոչ գտնուեցաւ...»: Ապա նկատի առնելով նաեւ զոյութիւն ունեցող գրաւոր և անգիր աւանզութիւնը՝ կը հզէր հետեւալը, թէ «Միւս կողմանէ մարմնոյ տեղափոխուած ըլլալը կը պատմուի եւ կը վկայուի 1. Եղիկիացի Միխրաբեան Հ. Մատրեոսէ, որմէ առած են Չամիչ և յա- լորդ պատմիչներ. 2. Տեառն կոմիտասայ քտանք կը վկայեն. 3. Լազարեան Հայր մը կը վկայէ նոյնը Զմիտեհայէ: Բայց 1. Mr. Fériel գաղղ. գիտպանը իւր առ Ս. Պապն տեղեկագրիւն մէջ քան մը լրսեր 2.

1. Բաւմ. 1929 Ապրիլ, էջ 108.

ԱՅՄՄ. ՑՈՒՆԻՍ 1930

16

Նոյն Յիսուսեանք, որոնց կը վերագրուի տեղափոխութեան գործը, չեն ըսեր թոն մը իրենց վկայութեան մէջ, Յ. ժամանակակից պատմիչներ, Ճեօհարթի, Անկիւրցի, Տի-րացոն և այլն չեն յիշատակեր, հակառակ որ կենաքը ու մարտիրոսութիւնը և քաղաւը կը պատմեն, 4. Էլմիածնականք կը պնդեն՝ թէ հոն է ի մէջ այլոց Օրմանեան՝ որ չընդունիր տեղափոխութեան աւանդութիւնը։ Պնդման օրն այլ Ներկայ Տէրութենէ կը պնդեն՝ թէ իրենց աւանդութիւնն է Ստրամանաստի մէջ, և հոն պիտի գտնուի մարմինը։ Պիտի խնդրի՝ որ հաճեիր ռասմնասիրութիւն մը ընել և մեզ զրկել անոր արդիւնքը»։

Արդ այս պաշտօնական տեղեկութեանց վրայ յենլով Հ. Վ. Հացունի՝ կը սկսի ուսումնասիրել հարցը՝ մի քիչ հանգամանքներով, որոնցմէ հանած հետեւողութիւնը անպայման ուրախութիւն յառաջ բերած է միանգամայն իր մէջ, ըսելով աւտիճան, թէ «Այդ շոյոր ժխտական, հաւանական ու դրական փաստերը կը ստիպեն զիս տեղեւ մ'ալ կրկնելու անկերպարան և անպայման՝ թէ Տէր կոմիտասայ գերեզմանէն հանուած ևս ի Ս. Աստուածածին փոխադրուած ոսկերութիւն՝ նոյն վկային հարազատ ու խնկելի աշխատ և առանց երկրայութեան»։

Բայց և այնպէս՝ Երանելուն ընծայուած սոյն ոսկերութիւն, պէտք է ըսենք, կայ և կը ֆիսայ դեռ այսօր իր նախկին անորոշութեան մէջ, և ինքնին խօսուին ապացոյց մ'ալ եղաւ այն պարագան՝ երբ Երանացոյցման հանդէսին առթիւ ոչ ոք խրախոյս ունեցաւ կարծեցեալ Նշարենքէն մասնիկ մ'ընծայել առ Սրբ. ՔահաՆայապետ՝ ինչպէս ընկալեալ գեղեցիկ սովորութիւն մ'է կաթ. Եկեղեցւոյ մէջ. ուստի անոր փոխանակած էր պերճազեղ ծաղկեփունջ մը։ Եւ արդէն — ինչ որ լսած ենք — սոյն մարմնոյն հարազատութիւնը նոյն իսկ պեղման ամէն ներկայ եղողնուրէ կողմանէ հաւանութիւն չէ գտած։

Տարածած կամ երկդիմի խնդրոյ մը լուծումը՝ երբեմն քիչ թէ շատ ձեռք բերած կը կարծենք՝ վաւերագրի մ'առջեւ մեր ունեցած ուրոյն հասկացողութեամբը, ըս-

պասելով միանգամայն ապագայ անհերքելի վաւերագրի մը, որ և տալով ամէն կարեւոր բացատրութիւն՝ հարազատորէն վճռէ։ Արդ, Եր. Տէր կոմիտասայ ընծայուած սոյն մարմնոյն հարազատութիւնը կամ ոչ կարծեմ թէ ճիշդ մեր ականակած վիճակին մէջ կը գտնուի։

Արդէն ծանօթ է Հ. Մատթէոս Եւդոկիացւոյ՝ վկային մարմնոյն փոխադրութեան մասին տուած հետեւալ վկայութիւնը՝։ Այլ զպատուական գրութիւն նորա Յոյնք աթին Բայց զհասկան զարդիւցտոց ուղերձն մատուցեալ պատրաստեալի դրան քաղաքին, որ է ի կողմն Հայոց Գամբրանուցին, հոն ի գերեզմանէ անոր գտնեմն անգին զպատուական Նշար մարմնոյ նրանելոյն, Կառ և գրութիւն ի Յունաց ընծայս տալով եկեղեցւոյ նոցա։ Եւ այնպէս զիսովն հանդերձի ի Գաղղիս առաքեաց, որ մեծապատուով պահի յիկեի ցայսօր։

Բայց աւելի ուշագրաւ մանրամասնութիւններ կու տայ մեզ՝ երկար ժամանակ արեւելք ապրող Լազարեան քահանայն Daviers իր այս խօսքերովը, թէ «Un «navire français, partant de cette «ville, s'arrêta derrière les Sept-«Tours, à l'endroit où aboutit le «cimetière, et le capitaine prit à «son bord le corps de ce défendeur «de la foi, exhumé secrètement, à «ce qu'il paraît, par les soins et «aux frais des P. P. Jésuites. Le «navire, étant heureusement arrivé «à Marseille, ce corps fut transféré «à Lyon et déposé dans le caveau «du noviciat des Jésuites, appelé «maison Saint-Joseph» (*Archives historiques et statistiques du Rhône* t. VII. էջ 475 avril 1828)»։

1. Ան՝ էջ 115.

2. «Պատմութիւն վարուց և Նահատակութեան Եր. Կոմիտասայ Քահանային» վերջեւի, 174է (Ճեօհարթ)։

3. H. Riodel. Un page tragique de l'histoire religieuse du Levant. — Le Bienheureux Gomi-das de Constantinople prêtre arménien et martyr (1657-1707), d'après des documents inédits. Paris 1929, p. 190.

Daviers փոխադրութեան այս մանրա-
մասնութիւնները գտած է նաեւ հին գրք-
ութեան մը մէջ, ցարգվայր անձանօթ՝ հա-
յերուն, ինչպէս ինք կ'ըսէ. «incognu
aux arméniens, même à leur évêque
du Cons ple, à qui il le communi-
qua en 1801»:

Վկայութեանց հնչուն շեշտը հեղինակ-
օրէն լսեցնելու համար բանանք նաեւ
Տեառն կոմիտասայ Երանցացւոցման Դատին
պաշտօնական հատորներէն մին՝ վաւերա-
ցուած Երևոյ Ս. Ժողովոյն կողմանէ: Հոն
հրատարակուած են մտադրուած նպատա-
կին ջառայող կարեւորագոյն թուղթերը:
Արդ, կը պարունակէ ա՛ն նաեւ մէկ քանի-
տեղեկութիւններ՝ մարմնոյ փոխադրութեան
շուրջ: Սոյն գրքին սկիզբը կայ 1907 Յու-
լիս 15 թուակիր լատիններէն ընդարձակ
փաստաբանական թուղթ մը, որ ուղղուած
է Սրբաջուցման Ժողովոյ Վսեմ. Երբա-
նաւորաց: Հոն կը գտնենք (Համար 23)
այս խօսքերը. «Քեպէտեւ ամենաքրիստո-
նէսոյ բացատրիկն է. Պոսոյ Դեսպանը Մար-
քիզ Ֆրիւիոյ հրամայեց տեղեկ հանել կո-
միտասայ սուրբ մարմինը եւ հոգ տարաւ
Ֆրանսա փոխադրութեանը, բայց եւ այնպէս
կոմիտասայ սրբութեան համարաւ Հայոց մէջ
լայկանցաւ. օրէ օր Ֆրանսայի կարողիկէից
մէջն ալ աւելի տարածուեցաւ»:

Այս պաշտօնական հատորին մէջ բե-
րուած է ուրիշ վաւերագիր մը եւս՝ Պոլսոյ
Հայ Պատրիարքարանի մէկ օրաթերթէն,
թէ՛ «Յունաց Պատրիարքը գնելով անոր
մարմինը՝ բաղեց Հայոց Գերեզմանատան

մէջ, ոսկից յետոյ փրակները (==այսինքն
կաթոլիկները) գիշեր ատեն զոդաց զա-
նիկս եւ փոխադրեցին իրենց երկիրը, որով-
հետեւ անկիւս իւր արիւնք բափնը եր իրենց
հաւատքին ու դաստնօրեան»:

Բայց ինչ որ աւելի մեծ կարեւորու-
թիւն ունի՝ եւանակուած պարագաներուն
պատճառաւ՝ Նահատակին երկու թոռներէն
առնուած այս վկայութիւնն է, որ կ'ըսէ
թէ՛ «Վկային աղչիկները անոր քաղման
երկրորդ օրը գացին Գերեզմանատուն, ու
տեսան որ անոր գերեզմանը տակն ու վրայ
եղած է, ինչպէս թէ մէկը քացած ըլլար
դայն: Եւ ի հաստատութիւն անոր՝ յիշեալ
Երաքոյ շնեց որ մը Ֆրանսական Դեսպա-
նատան Էմմանուէլ անուն զոնապանին
պատմածը, թէ եւ հետեւ տանելով պարկ մը
եւ երկու ոտիչ անձեր՝ բոլով ու բրիլով
գացեր են գիշեր ժամանակ անոր մարմինը
վերցնելու համար: Ուստի անոր մէջէն դուրս
հանելով փորոտիքը՝ դրին զայն պարկին
մէջ եւ դիմեցին զեպ ի նահանգեցիտ Էօբը-
—Աւարապաց, ուր այդ նպատակաւ պատ-
րաստած էին նաւալը: Սոյն ժաման՝ իրենց
հանդիպեցան Էօբը—Աւարապաց գիշերա-
պահ զինուորները եւ հարցոյցին թէ ո՞վ են
իրենք: Այն ատեն պատասխանելով ասորը՝
թէ նստերուն համար խի՛՛՛շ կողոկեր են՝ իս-
կայն ազատ կը բողոքին: Յետոյ այն ինչ
կը հասնին նահանգեցիտը՝ մտան այն նա-
ւակին մէջ՝ որ այդ դիտմամբ կը սպասէր
հոն, եւ վերադադա զայն նստի մը վրայ դնե-
լով՝ զրկուեցան Ֆրանսա» (էջ 91—92):

Ուրիշ թուղթով մը եւս կ'ըսեն անոնք

1. Id. p. 190.

2. «Cum vero eo ex loco Marchio De Ferrol, Constantinopolitanus Christianissimus regis nunciatus, Sacrum Cosmae corpus eruumdum iusserit ac Galliam transferendum curaverit, quin inter Armenios sanctitatis Cosmae fama minneretur, inter Catholicos Francos etiam ea propagata est, atque latius in dies percurrebuit». (Summarium super causas (Gomidae de Carbozano) introductione. Romae 1907. էջ 18, համ. 23).

3. Մասնին մէջ յիշատակուած լըւալով զրութեան տարին, ինչպէս եւ միաներուը՝ պիտի չկարենամ նշա-
նակել գտնեց:

4. Ա՛յդ, էջ 69.

5. «Le figlie del Martire nel secondo giorno del suo seppellimento si portarono al Cimiterio, e videro che la sua sepoltura era volta sotto-sopra, come se qualcuno l'avesse aperta. E per conferma di ciò la mentovata Iacut senti un giorno raccontare da un certo Emmanuele portinaio del Palazzo di Francia, che esso con un sacco e due altre persone con pala e zappa, si portarono di notte tempo a prendere il suo Corpo. Quindi avendogli cavato le interiora, lo posero nel sacco e s'incamminarono verso la scala de' Sette Torri, ove teneano a tale effetto apparec-

դարձնաւ. թէ «Խոր Մարմինը՝ Քրիստոնեայ աշխարհ (Cristianità)՝ տարանջուս:

Վերը տեսանք որ Գերայ. Նազիւան վերոյիշեալ իր նամակին մէջ կ'աւելցնէր փոխադրութեան վկաներու կողմէն. «Բայց 1. Mr. Fériel ցաղղ. դեսպանը իւր առ Ս. Պապն տեղեկացրին մէջ բան մը լըսեր: 2. Նոյն Յիսուսանք, որոնց իւր վերագրուի տեղափոխութեան գործը, չեն ըսեր բան մը իրենց վկայութեան մէջ: 3. Ժամանակակից ոտիչ պատմիչներ, Ծ'Լոհարիէի, Անկիարցիէ, Տիւրացուն և այլն չեն յիշատակեր, հաւատակ որ կեններ ու մարտիրոսութիւնը ձեռքադրել կը պատմեն: 4. Էլիմիսմուսիսանք կը պնդեն՝ որ հոն ըլլալու է, ի մէջ այլոց (Որմանեան)՝ որ լրեցումներ տեղափոխութեան առաջարկներ: Պնդման օրն ալ երկուայ Տէր-տէրներ կը պնդէին՝ թէ իրենց առաջարկներն և Սուրբաճառարի մէջ, և հոն պիտի զբոսնէի մարմինը:» Եւստ յայտնի է, որ յիշատակուած վկաններէն հիններն — որոնց կոթնիլ ուզած են հետազանքելն ոմանք՝ առանց դիտելու պատճառները — բացարձակ խոհեմութիւն համարած են լուի, ներկատելով նոյն ատենի քաղաքական պայմաններն ու հանգամանքները: Նոյն իսկ հետեւ կոմիտասայ թոռները, վկայելով ճանաչած մայրնոյ փոխադրութիւնը ինչպէս տեսանք՝ երբ հարկ կ'ըլլայ հրապարակ հանել վկային մէջ կենսադրութիւնը՝ զանց կ'ընեն ի հարկէ սոյն ղէպը. իրենց ալ չյիշատակողներու կողմէն կենալով առ ի զգուշութիւն:

Գերայ. Նազիւան յիշատակելով նաեւ Օրմանեանի կարծիքը՝ կ'ըսէր, թէ «լընդունի տեղափոխութեան առաջարկներ:» Մենք ասոր զիմաց ալ ունինք սակայն

Հ. Ալիշանի կարծիքը՝ ի նպաստ փոխադրութեան: Անոր ջանիւք լոյս տեսած է վանքին տպարանէն վնցիլեան տնօրակիրի մը, որոյ վերջին էջին վրայ իր «Աղայանք» անուն աղօթքին մէջ կ'ըսէ. «... գրախիս և սրտերնիս զնելով ի վերայ երբեմն որիս... նաեւ ի մարմինդ պսոնդ Գերեզմանին...»: Բայց շատ աւելի հեղինակաւոր ու թանկագին վկայութիւն մ'է անշուշտ ի Տէր ԿՈՄԻՏԱՍՍ ՎԿԱՅՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻՍ ուսանաւորը, զրուած ի Հ. Ստեփ. Վ. Պետրոսեան Եւդոկիացոյ, և զոր զարձնալ Հ. Ալիշան հրատարակել է սոյն վնցիլեան տնօրակիրն կողքին էջերուն վրայ: Յիշեալ զրիչը փոխադրութեան ղէպը կ'ականարէ հետեւեալ տողերով. «Աղայան բարձալ ըզգանձն անցին — ի Կաղիլա փոխադրեցին — Յրեմուսիս և մեծ եղևն եղցին — ի յընդունել զնորին մարմինը:» Չմոռնալ, որ Հ. Ստեփաննա վարձանած է 1756-ին:

Այս ամէնը շատ աւելի հզօր փաստեր են ուրեմն, որոնք բարձրաբարբառ կը քալողեն իւր. Տէր Կոմիտասայ մարմնոյն ի Յրեմուս փոխադրութիւնը:

Յոյժ դիտելի ուրիշ կարեւորագոյն կէտ մը եւս,

Մինչ կ'ըսուի թէ պեղման օրը վկայի գերեզմանին մէջ մարմինը գտնուել է զանկով միտսին, անդին՝ Առաքելական Դատի վերաբերեալ գործին մէջ այդ նկատմամբ ալ հետեւեալ ուշադրաւ տեղեկութիւնը կայ. վկային մէջ թոռն է որ կը տեղեկագրէ, թէ իր հայրը «Յովհաննէս (զաւակը Երաւ հենկոյն) խոյս առած ըլլալով ի Հոովմ, Հէրետիկոսներէն ապահովուալու համար, հոն տեսաւ ակոսն և զլուրէ Տէր Կոմիտասայ, ակոսն՝ զոց բերեցի ՔՐԻՏ-

chiata la barca. In quel mentre loro si fece incontro la pattuglia de' Sette Torri, e dimandò che gente mai fossero. Allora questi avendogli risposto essere persone istituite a prendere della zavorra per le navi, immantinenti furono lasciati. Quindi arrivati che furono alla scala, s'imbarcarono nel Battello, che a tale effetto ivi tenevano, ed infine imbarcatolo su di un

bastimento, fu inviato in Francia» (Summ. Super Causae... էջ 91-92).

1. «Il suo corpo fu portato in Cristianità (Ան, էջ 106).

2. Բզ. 1928. էջ 109.

3. Cosimo Cav. Gomidis de Carbognano: Ristretto della vita e Martirio del Servo di Dio Cosmo de Carbognano. Roma, 1807.

«talle) մը մէջ, գլուխն ալ առջեւը ա-
պակիններով տուփի մը մէջ՝: Վերջնայ
մասին կարծեմ Հ. Մատթէոսն է միայն
որ կը տեղեկագրէ իր պատմածին մէջ՝ թէ
գլուխն ալ մարմնոյն հետ ֆրանսա կը
ղրկուի. սակայն այս մասին շատ աւելի
արժէք ունի անշուշտ Վկային թոռան
պատմութիւնը, որ մինչեւ իսկ հանգա-
մանքները կը յիշատակէ:

Ուստի կը հետեւցնեմ բոլոր այս վկա-
յութիւններէն, թէ ըստ իս լաւագոյն պիտի
ըլլայ պաշտօնական միջոցներով խուզա-
րէն Հոովմայ անթիւ մարտիրոսաց մա-

սունքներուն մէջ աւելի էր. վկային սըր-
բազան զանկն ու ակոսան՝ քան ի Պոլիս
անոր մարմինը՝:

Հ. Ղ. ՏՅԱՅԵ

1. Giovanni figlio di Der Comidas, essendosi
poi fuggito in Roma per mettersi in sicuro
delle mani degli Eretici, ivi vidde il dente, e
la testa di Der Comidas; il dente chiuso in un
cristallo e la testa in una cassa con vetro avanti»
(Numm, Super Causae էջ 97).

2. Ըստ վերոյիշեալ Երանցոցման Գործոց մատե-
նին՝ Կղեմէս ԺԱԻ ընծայուած է նաեւ Վկային ընտա-
նիքին կողմանէ Տէր Կոմիտասայ արխեմթարքի մէկ
սուանը, ինչպէս էր թոռանը կը վկայեն:

ՊԱՏԱՍԻԱՆԻՍ ՊԱՏԱՍԻԱՆԻՆ՝ ՊԱՏԱՍԻԱՆԸ

Կերեւի թէ «Ազգարար» եւ Պ. Եր. Տէր
Անդրէասեան ուխտած են զիս հանգիստ
չձգել, տարապարհակ վարել զիս, բարձր
լեզուով առաքա ընել անկարիաններով: Լաւ,
պատենչին վրայ եմ՝ կազմ եւ պատրաստ:

«Ազգարար» «Լեզուն» ժողովուրդն է՝
վերնագրով յօդուած մըն էր գրած (13
Ապրիլ), որուն պատասխանած էի, «Լե-
զուն» ժողովուրդն է, բայց ուղղագրութիւ-
նը՝ ժողովուրդը չէ՝ (Բազմակից Ապրիլ):

Ասոր ի պատասխանի «Ազգարար» եր-
կու յօդուած եւս գրեց՝ սա վերնագիրնե-
րով. «Շփոթութիւն չկայ» (25 Մայիս),
եւ «Եթէ չըլլար «Յետազան» (29 Մայիս),
«Առաջինը» անուշ, երկրորդը՝ կծուա-
նուշ:

Պիտի պատասխանեմ շատ համառօտ:
Մենք ըսած էինք թէ «Ազգարար» կը
շփոթէ իրարու հետ «Լեզու եւ ուղղա-
գրութիւն»:

Ինք սակայն կ'ըսէ. «Շփոթութիւն
չկայ... մենք պարզապէս ողջակէզ ենք,
Թիւրիմացութեան զոհ ենք»:

Հետեւանք այն կ'իլլէ ուրեմն որ շփո-
թութիւնը մեր մօտն է, եւ ինք «ողջա-

կէզ» մը, «զոհ» մը՝ մեր Թիւրիմացու-
թեան:

Յաւալի՛ բան. բայց իրօք այդպէս է:

Մեր ըսածը ահա. «Լեզուն, այո՛, ժո-
ղովուրդն է. ժողովուրդը նախ խօսեր է
լեզուն, եւ շատ ժամանակ վերջ կազմուեր
է քերականութիւնը, որուն մաս կը կազմէ
նաեւ ուղղագրութիւնը: Բայց քերական-
նութեան եւ ուղղագրութեան մէջ ո եւ է
գործ չունի ժողովուրդը. գործը հոն փե-
րականին՝ գրագէտին է»...:

«Ձեզի հետ եմ, այո՛, ժողովուրդը նոր
բառ կը ստեղծէ, բառի մը ձեւը կը փոխէ,
ի՞նչիւ՛ր ըլլա՛յ կ'ընէ, առե՛կը՛ ընե՛լ, արտա-
սուր՛ արցունք, ձա՛նկա՛յը՛ ձա՛նկա՛յ, բայց
չի կրնար արցունքը՛ արձանք գրել, ձա՛նկ-
ա՛յը՛ ձա՛նկա՛յ, եւն: (Բղմ. էջ 178):

«Ազգարար» այս սողեւը մէջ բերելէ
վերջ՝ կ'աւելցնէ.

«Թող ներէ պատուական Հայրը, որ դի-
տել տանք թէ մեր մօտը չէ շփոթութիւնը:

«Նախ, հիշդ չէ ըսել թէ «ուղղագրու-
թիւն»ը բոլորովին անկախ է լեզուէն, եւ
թէ ժողովուրդը բնաւ գործ չունի հոն»: